

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Булах Інни Арсенівни
«Особливості ресурсної сфери пацієнтів на різних етапах формування
внутрішньої картини хвороби», подану на здобуття наукового ступеня
доктора філософії зі спеціальності 053 Психологія у галузі знань
05 Соціальні та поведінкові науки**

Актуальність теми, яка досліджується у дисертації Інни Арсенівни Булах, є очевидною в умовах майже дворічного воєнного стану в Україні, а по факту – в ситуації уже десятирічної військової агресії росії проти нашої держави. Війни спричинюють істотне зростання захворюваності, причому не тільки безпосередньо під час воєнних дій, а й навіть після них. Це пов'язане як з об'єктивними наслідками війни: пошкодженнями критичної, медичної інфраструктури, транспортного сполучення, нестабільністю електро- та водопостачання, відсутністю якісної їжі, міграцією професійних кадрів тощо, так і з суб'єктивним сприйняттям ускладнених і трагічних подій життя, із гострими та хронічними стресовими станами, зростаючою психотравматизацією населення. Вищезазначене впливає, між іншим, і на погіршення стану зорової системи людини як цілісної системи.

І в такій ситуації – ситуації впливу триваючих умов воєнного стану, закономірно постає питання про науково обґрунтовані засади збереження і розвитку ресурсної сфери особистості як пацієнта сфери надання медичних послуг. Тут, на нашу думку, доцільно згадати метафоричне висловлювання видатного К. Г. Юнга: «Ваше бачення стане чітким лише тоді, коли ви зможете заглянути у власне серце. Хто дивиться назовні – мріє, хто дивиться всередину – прокидається». Процитоване висловлювання слухне в контексті теми роботи як свого роду заклик до опори на власні психологічні ресурси.

Ми переконані, що знання і розуміння ресурсів пацієнтів на різних етапах хвороби уможливило розробку індивідуалізованих динамічних підходів до лікування і дає змогу медичним працівникам, психологам більш

ефективно враховувати потреби та можливості хворих задля покращення результатів лікування. Крім того, знання про ресурси пацієнтів можуть використовуватися для розробки ефективних психологічних програм підтримки, які би враховували реальний психологічний стан особистості на конкретних етапах хвороби, що в цілому допомагає забезпечити ефективну допомогу та підтримку. З огляду на зазначене, дисертаційне дослідження Булах І.А. має як суспільний, так і науковий інтерес, і є своєчасною, доцільною, затребуваною науковою працею у галузі психології.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових положень та висновків, викладених у дисертації Булах І.А., підтверджується тим, що теоретико-методологічні позиції дослідження подано аргументовано і коректно. Чітко визначені об'єкт, предмет, мета дослідження та науково-практичні завдання, які необхідно було виконати для досягнення поставленої мети. Методи дослідження, обрані авторкою, адекватні окресленим завданням і забезпечують можливість їх системного вирішення. Надійність і вірогідність результатів дослідження цілком забезпечена методологічною обґрунтованістю його вихідних положень, критичним аналізом стану досліджуваної проблеми, використанням дисертанткою широкої джерельної бази та комплексу взаємопов'язаних методів наукового пізнання, репрезентативністю вибірки, поєднанням кількісних та якісних методів аналізу отриманих даних.

Теоретична і практична значущість результатів дослідження полягає у розширенні розуміння психологічних чинників і механізмів, які впливають на сприйняття та переживання хвороби; у розширенні й уточненні теорій психосоматики, що вивчають взаємодію між психічними станом людини та її фізичним здоров'ям; у доведенні того, що розуміння ресурсної сфери пацієнтів може та повинно враховувати, між іншим, соціокультурні фактори, які впливають на сприйняття хвороби суб'єктом. Дослідження особливостей ресурсної сфери може слугувати основою для розробки психологічних інтервенцій, спрямованих на покращення психологічного благополуччя та

якості життя пацієнтів. Отримані Булах І.А. результати дослідження можуть використовуватися психологами для адаптування певних терапевтичних стратегій та підходів до потреб кожного пацієнта, враховуючи його індивідуальні ресурси та психологічні особливості; для створення більш ефективних програм психологічної підтримки для хворих; з метою покращення комунікації між пацієнтами та медичним персоналом; для оцінки ефективності різних програм інтервенцій залежно від етапу хвороби. Позитивної оцінки заслуговує і те, що результати проведеного дослідження упроваджені дисертанткою у діяльність організацій і установ різного профілю.

Вагомою є **наукова новизна** отриманих у дослідженні результатів, яка полягає у тому, що авторкою встановлені конкретні особливості ресурсної сфери пацієнтів на різних етапах формування внутрішньої картини хвороби; побудовані та співставлені факторні моделі ресурсної сфери здорових осіб та осіб із глаукомою I-II стадії. Також уточнено визначення внутрішньої картини хвороби як комплексу переживань пацієнта, для подолання яких використовуються психологічні ресурси, що сприяють підтримці якості життя хворого; обґрунтовано, що відсутність провідної часової перспективи у хворих із другою стадією глаукоми опосередковано свідчить про депресивні симптоми на когнітивному рівні, що кореспондує зі встановленою в таких пацієнтів маскованою депресією; констатовано і віднесено пригнічений емоційний стан та ригідність суб'єкта до антиресурсів, які обмежують можливості людини в адаптації до хвороби; здійснено розвиток уявлень про ресурсну систему хворих; обґрунтовано вплив резильєнтності, сенсожиттєвих орієнтацій, фізичної активності, психосоціальних ресурсів на переживання хвороби як травмувальної ситуації життя.

Апробація результатів дисертації. Констатуємо, що результати проведеного дослідження, викладені у дисертації, оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів. Основні дані роботи представлені у 8 наукових статтях, серед яких 3 статті – у фахових виданнях, затверджених ДАК МОН України, та 1 – у закордонному виданні, що рецензується у наукометричній базі SCOPUS.

Оцінка змісту дисертації, її завершення в цілому. Роботу викладено на 183 сторінках основного тексту. Вона належно структурована: складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків і змістовних додатків. Дослідження побудоване на достатній джерельній базі, що складає 158 найменувань (із них 100 джерел – іноземними мовами). Науковий зміст, термінологія, стиль викладення результатів дослідження відповідають встановленим державним стандартам і вимогам.

Важливим, на наш погляд, є те, що представлене дисертаційне дослідження пов'язане з науковими розробками кафедри практичної та клінічної психології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Зокрема, з темою «Соціально-психологічна адаптація та психологічний супровід осіб, зайнятих особливими видами діяльності» (номер державної реєстрації НДР: 0118U001788).

Назагал дисертаційна робота відзначається чіткістю і логічністю на всіх етапах виконання – як на етапі обґрунтування наукового апарату дослідження (визначенні актуальності теми, об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження, презентації його методологічної бази та методів), так і при викладенні розділів дисертації, висновків до розділів і загальних висновків.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дослідження, визначено його об'єкт і предмет, сформульовано мету, окреслено завдання та теоретико-методологічні основи, визначені наукова новизна, теоретична та практична значущість роботи, наведені дані про апробацію отриманих результатів, а також упровадження їх у практику.

Дисертанткою були поставлені й реалізовані завдання проведення теоретичного аналізу та класифікації ресурсів людини, а також з'ясування впливу психологічних ресурсів на ставлення до хвороб та їх подолання; вивчення взаємозв'язку питань формування внутрішньої картини хвороби та якості життя; дослідження і порівняння ресурсної сфери осіб на різних етапах формування внутрішньої картини хвороби; з'ясування моделей ресурсної сфери здорових осіб та осіб із глаукомою як медичним діагнозом.

Реалізація зазначених завдань повною мірою описана у трьох розділах дисертації. Так, у першому розділі «Теоретичний аналіз вивчення ресурсної сфери людини, що сприяє якості життя» розкрито стан вивчення проблеми ресурсної сфери пацієнтів на різних етапах формування внутрішньої картини хвороби. Це дало змогу визначити, що ресурси представляють собою засоби та можливості, які допомагають особистості адаптуватися і справлятися з викликами та стресовими ситуаціями у житті. Ресурси включають фізичні, психологічні, соціальні, матеріальні елементи, що сприяють збереженню та покращенню якості життя й досягненню поставлених цілей. Розглянуто резильєнтність як ресурс захисту від психологічного дистресу, що тісно пов'язаний із психічним здоров'ям особистості; життєстійкість як здатність ефективно справлятися зі стресом і несприятливими обставинами; оптимізм як ресурс налаштованості на вищу якість життя і позитивні очікування щодо майбутнього; часову перспективу, що структурує життя людини; сенсожиттєві орієнтації.

У другому розділі – «Методи та основні етапи дослідження особливостей ресурсної сфери умовно здорових і офтальмологічних пацієнтів», дисертантка належно обґрунтовує усі складові методологічного та методичного апарату дисертаційного дослідження. Обрані методи дослідження є цілком адекватними щодо теми роботи. Повною мірою доведена доцільність виявлення та порівняння особливостей ресурсної сфери пацієнтів на різних етапах формування внутрішньої картини хвороби.

Третій розділ дисертації – «Емпіричне вивчення особливостей ресурсної сфери пацієнтів на різних етапах формування внутрішньої картини хвороби», присвячений опису даних емпіричного дослідження. Здійснюється кількісний та якісний аналіз результатів статистичної обробки даних, наведена їх інтерпретація та узагальнення. Висвітлені особливості впливу роботи зорових функцій на якість життя респондентів, відмінності її проявів в умовно здорових і в осіб із різними стадіями глаукоми; порівнюється ресурсна сфера на різних етапах формування внутрішньої картини хвороби.

Результати дослідження та його висновки є цілком вірогідними. Воно базується на системному аналізі достатньої кількості наукових літературних джерел, обробці емпіричних даних відповідними методами математичної статистики, зокрема, на коректному застосуванні процедур кореляційного і факторного аналізу. Логічним завершенням дослідження є обґрунтовані висновки, що відповідають поставленим завданням і становлять суттєвий внесок у розробку теорії та практики сучасної психологічної науки.

Дисертаційна робота Булах І.А. є результатом самостійних досліджень здобувачки й не містить ознак порушення норм академічної доброчесності.

Акцентуючи увагу на достатньо високому науковому рівні дисертації – як у теоретичному, так і практично-впроваджувальному аспектах, вважаємо за необхідне сформулювати окремі зауваження і висловити деякі побажання.

1. В теоретичному розділі роботи авторка доречно згадує про копінг-стратегії як про психологічні ресурси особистості. Тоді поясніть, будь ласка, чому не сплановане і не проведене порівняльне емпіричне дослідження копінг-стратегій здорових осіб і хворих із різними стадіями розвитку глаукоми?

2. Перша умовно виокремлена субвибірка в емпіричному дослідженні – група «Норма» як респонденти без офтальмологічного діагнозу «глаукома». Згідно з отриманими емпіричними даними, вони, зокрема, характеризуються «високим рівнем життєвої активності, соціального та рольового функціонування» тощо. Але виникає питання: мають чи не мають респонденти зазначеної групи інші офіційні медичні діагнози? Це ж саме стосується і двох субвбірок осіб із діагнозом «глаукома». Чи контролювалася певним чином дана додаткова змінна? Адже у роботі про це не згадується.

3. Загальновідомо, що саме зоровий аналізатор – переважно домінуючий у сенсорно-перцептивній системі людини. Проте є індивідуальні особливості, і психологи, зокрема, класифікують особистостей на «візуалів», «аудіалів», «кінестетиків» і, додатково, на «дигіталів». На нашу думку, належність пацієнта з офтальмологічним діагнозом до одного з перелічених типів – вагомий когнітивний чинник формування внутрішньої картини його хвороби.

А тому вважаємо, що варто включити відповідний психодіагностичний інструмент у запропоновану авторкою сукупність методик і дослідити вплив зазначеного чинника у системі ресурсної сфери пацієнтів із глаукомою.

4. В роботі наявні описки та огріхи технічного плану, що в поодиноких випадках уповільнює розуміння викладених наукових фактів.

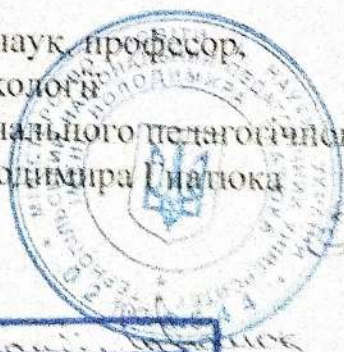
Проте, висловлені зауваження та пропозиції не впливають на загальну високу оцінку дисертації, яка є ретельним, змістовним і ґрунтовно проведеним науковим дослідженням. Зроблені у роботі висновки становлять вагому наукову новизну, теоретичну і практичну цінність. Варто наголосити на самостійності дослідження, авторському формулюванні його теоретичних засад, оригінальності й винахідливості у розроблені поставлених завдань.

Загальний висновок про відповідність дисертації вимогам.

Дисертація Булах І. А. «Особливості ресурсної сфери пацієнтів на різних етапах формування внутрішньої картини хвороби» відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022, а також вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 «Про затвердження вимог до оформлення дисертацій». Отже, авторка роботи Булах Інна Арсенівна заслуговує присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія у галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка
МОН України

Наталія САВЕЛЮК

